

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2024. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.9.40>

УДК 314:1

I. Є. Бараняк,

к. е. н., науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів,

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1467-0262>

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ МОЛОДІ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ¹

I. Baranyak,

PhD in Economics,

SI «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi of the National Academy of Sciences of Ukraine»

SOCIO-DEMOGRAPHIC PROFILE OF FORCED YOUTH MIGRATION IN UKRAINE AND ABROAD: A COMPARATIVE ANALYSIS

У статті сформовано соціально-демографічний профіль вимушеної міграції молоді до країн ЄС та в межах України. Здійснено рейтингування країн-реципієнтів людських ресурсів за обсягами вимушеної міграції молоді з України. Детерміновано ключові регіони осідання внутрішньо переміщених осіб у віці 18-39 рр. в межах України. Оцінено інтенсивність та напрями рееміграційних процесів в Україні, виявлено їх регіональні особливості та закономірності. Визначено, що активізація процесів вимушеної міграції молоді

¹ Стаття підготовлена у межах виконання Гранту НФДУ «Міграційні втрати молоді: імітаційне моделювання та сценарне прогнозування у контексті збереження людського потенціалу для повоєнної відбудови України» (номер державної реєстрації 0123U103549)

в Україні деформувала усталену екістико-поселенську структуру та спосіб функціонування соціально-економічних систем регіонів, особливо тих областей, які територіально наближені до зони активних бойових дій та піддаються систематичному обстрілу військами РФ. Підсумовано, що втрати людських ресурсів колосальні та у подальшому можуть мати катастрофічні наслідки для національної безпеки України, соціально-економічного та демографічного розвитку держави у поствоєнному періоді. Наявність значних розривів у соціально-економічному розвитку між Україною та країнами ЄС поруч із затягуванням військових дій ймовірно підвищуватимуть рівень «морально-психологічної зневіри» та сприятимуть звиканню мігрантів воєнного часу до нового способу життя закордоном. Це однозначно загострить проблеми демографічного та інтелектуально-кадрового відтворення в Україні.

A socio-demographic profile of forced youth migration to EU countries and within Ukraine is formed in the article. The ranking of recipient countries of human resources was carried out according to the volume of forced migration of young people from Ukraine. In particular, in absolute terms, the highest level of forced emigration of young people from Ukraine was recorded in Germany, Poland and the Czech Republic, where together almost two-thirds of displaced persons aged 18-34 were registered under temporary protection programs. The key regions of settlement of internally displaced persons aged 18-39 were determined within Ukraine. In the territorial section, the centers of settlement of forced migrants aged 18-39 years are traditionally the regions with the most developed socio-economic and educational infrastructure of Dnipropetrovsk, Kharkiv, Kyiv, and Odesa regions, as well as the city of Kyiv. The intensity and directions of re-emigration processes in Ukraine were assessed, their regional features and regularities were revealed. It was determined that the intensification of the processes of forced migration of youth in Ukraine deformed the established economic and settlement structure and the mode of functioning of the socio-economic systems of the regions, especially those areas that are territorially close to the zone of active hostilities and are subjected to systematic

shelling by the Russian troops The results of monitoring the migration of IDPs-youth in Ukraine and forced migrants abroad clearly confirm that the loss of human resources, especially among children and youth, is colossal and, if the current trends in the erosion of human potential are maintained, may have catastrophic consequences for socio-demographic security, which undoubtedly increases the likelihood slowing down the pace of socio-economic recovery of the country in the period of post-war reconstruction. The existence of significant gaps in socio-economic development between Ukraine and the EU countries, along with the prolongation of military operations, will likely increase the level of "moral and psychological despair" and contribute to the adaptation of wartime migrants to a new way of life abroad. This will definitely exacerbate the problems of demographic and intellectual-personnel reproduction in Ukraine.

Ключові слова: *соціально-демографічний профіль, вимушена міграція, молодь, внутрішньо переміщені особи, країни ЄС, структурно-кваліметричні параметри.*

Keywords: *socio-demographic profile, forced migration, youth, internally displaced persons, EU countries, structural and qualitative parameters.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні негаразди в Україні, які мали місце на початку XXI ст., створили сприятливий ґрунт для формування еміграційних настроїв у значної частини економічного активного населення. Молодь як найбільш чутлива верства суспільства активно включилась у міграційні процеси. З одного боку, вектор внутрішньої міграції молоді спрямовувався до працедефіцитних центрів урбанізованих систем України. З іншого боку, спостерігалась тенденція поступового зростання ролі освітньої міграції у векторі закордонної міграції. Разом із тим погіршення безпекової ситуації в Україні в 2014 році та широкомасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році призвело до формування набагато інтенсивніших міграційних потоків вимушеного переміщення населення, як всередині України унаслідок переїзду населення у регіони територіально віддалені від зони бойових дій, так і закордон, до країн з високим рівнем соціально-економічного

захисту мігрантів з України. Зважаючи на те, що міграція воєнного часу за своїми масштабами набирає загрозливих ознак, потреба моніторингу соціально-демографічних характеристик переселенців набирає особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі питання міграції населення на високому науковому рівні розкрито у працях О. Малиновської [1], В. Саріогло, М. Огайя [2], В. Бідака [3], у яких розглянуто теоретико-прикладні аспекти регулювання міграційних процесів в контексті забезпечення збереження людського потенціалу країн-донорів та реципієнтів, а також детерміновано ризикогенні особливості підвищення зовнішньої міграційної активності населення, демографічні та соціально-економічні наслідки міграції.

Разом із тим повномасштабне вторгнення РФ на територію України у 2022 році дали поштовх до формування інтенсивних міграційних потоків вимушеного характеру, перші спроби оцінити масштаби та наслідки яких здійснено у дослідженнях Е. Лібанової, О. Позняка, О. Цимбала [4], а також працях львівської школи міграціології [5, 6]. Незважаючи на прикладну значимість вищенаведених досліджень структурно-кваліметричні характеристики зовнішньої вимушеної міграції молоді України висвітлено у не достатній мірі.

Мета статті полягає в оцінюванні соціально-демографічних характеристик вимушеної міграції молоді в Україні та за кордоном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінювання доступних даних щодо зовнішньої вимушеної міграції показали, що близько 6,2 млн переселенців або 92,5 % біженців з України припадає на країни Європи та 571 тис. осіб на держави поза її межами [7].

Міграційна активність молоді доволі висока, так як станом на 30 червня 2024 р. у країнах Євросоюзу зі статусом тимчасового захисту проживало 1137 тис. осіб у віці 18-34 рр., що становить близько чверті від усієї сукупності мігрантів з України.

У абсолютному вимірі найвищий рівень вимушеної еміграції молоді з України зафіксовано у Німеччині, Польщі та Чехії, де сукупно за програмами тимчасового захисту зареєстровано 659,1 тис. молоді або майже дві третини переселенців у віці 18-34 рр. До країн-реципієнтів з обсягами міграції понад 20 тис. молоді з України також входять Іспанія, Румунія, Італія, Нідерланди, Словаччина, Ірландія та Португалія (Рис. 1).

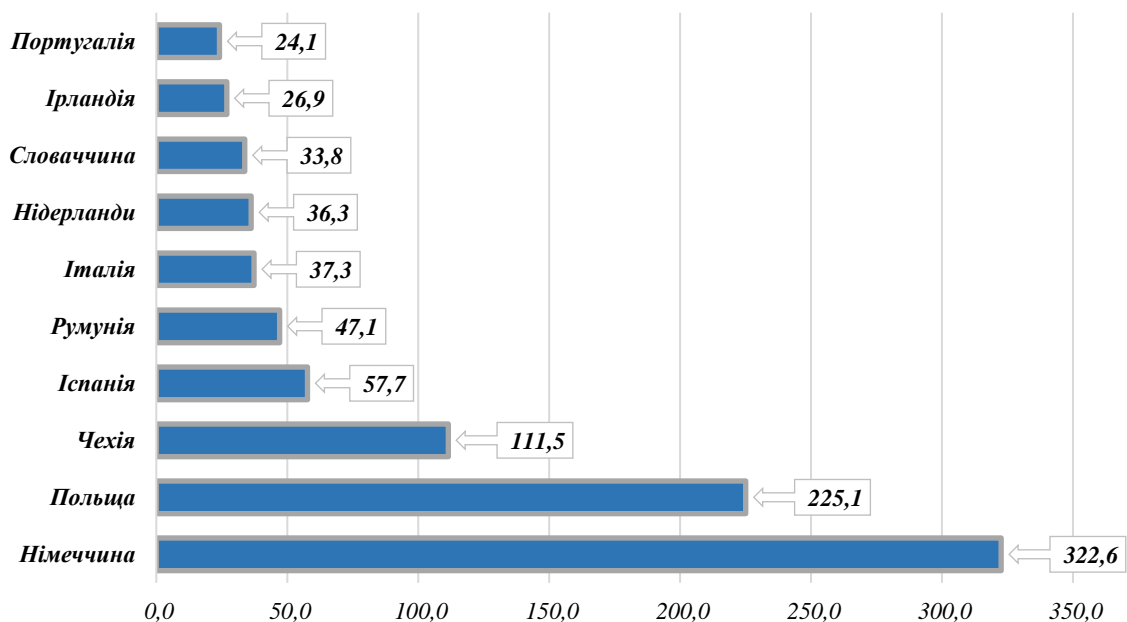

Рис. 1. Топ-10 країн-реципієнтів вимушеної міграції молоді з України, тис. осіб (станом на 1 липня 2024 р.)

Джерело: сформовано автором на основі [8].

В цілому демографічний портрет типового емігранта зазнав значних трансформацій упродовж 2021-2024 рр. Позаяк до 2021 року міграційні настрої до переїзду закордон серед молоді України у більшій мірі формувалися у площині соціально-економічних чинників, до яких належить незадовільний матеріальний стан домогосподарств, відсутність перспектив кар'єрного зростання, низький рівень оплати праці та якості освітніх послуг в Україні, високим рівнем безробіття. Відтак кількість випадків міграції зростала в міру погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, а середньостатистичний мігрант у віці 18-34 рр. здійснював виїзди закордон на здебільшого з метою працевлаштування чи навчання, набуття досвіду, здобуття професійно-кваліфікаційних навичок та вмінь, покращення матеріально-фінансового становища сім'ї та родичів в Україні. У статевому зрізі левову частку довоєнних мігрантів серед молоді становили

чоловіки, разом з тим простежувалась тенденція зростання ролі жіночої міграції у загальній структурі виїздів закордон.

Складність моніторингу міграційних процесів в Україні в умовах воєнної агресії РФ полягає в тому, що статистика державних органів влади щодо кількості та статевовікових характеристик ВПО офіційно не оприлюднюється. Відтак оцінювання масштабів та напрямів вимушеного переміщення населення, в тому числі молоді, здійснюється на основі результатів соціологічних обстежень ВПО, які регулярно проводяться Міжнародною організацією з міграції в Україні та її партнерами.

Так, за даними опитувань ВПО станом на квітень 2024 року в Україні зафіксовано 3,5 млн. ВПО [9], з них майже третина (774 тис. осіб) припадає на молодь у віці 18-39 рр. [10], ще близько 4,7 млн ВПО повернулися до місць довоєнного проживання. Загалом, після стрімкого зростання кількості вимушених мігрантів у I півріччі 2022 року, упродовж 2023-2024 рр. простежується тенденція зниження їх чисельності (Рис. 2), що у великій мірі пов'язано із стабілізацією воєнної ситуації у північних та центральних областях України, а також із труднощами адаптації та інтеграції вимушених мігрантів на територіях їх тимчасового перебування.

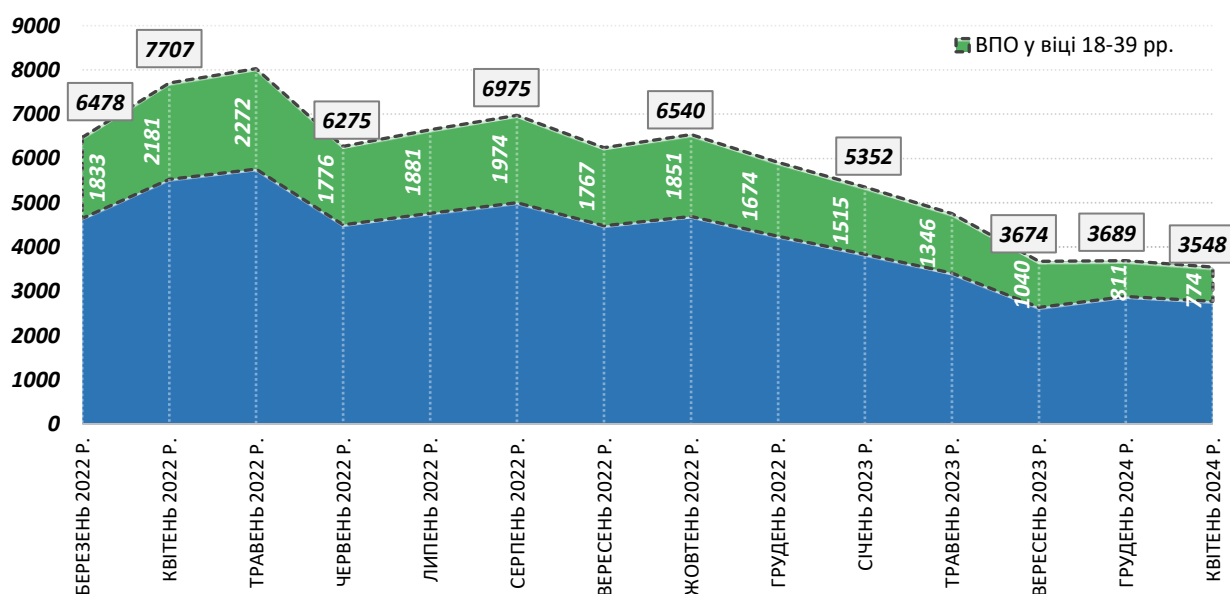

Рис. 2. Кількість ВПО та ВПО-молоді в Україні, березень 2022 р. – квітень 2024 р., тис. осіб

Джерело: сформовано автором на основі соціологічних досліджень МОМ

Активізація процесів вимушеної міграції молоді в Україні деформувала усталену екістико-поселенську структуру та спосіб функціонування соціально-економічних систем регіонів, особливо тих областей, які територіально наближені до зони активних бойових дій та піддаються систематичному обстрілу військами РФ. Інтенсивна еміграційна мобільність молоді підвищує ймовірність виникнення ризиків деградації соціально-економічного та демографічного середовища України, з одного боку, та, з іншого, інгібує, процеси розвитку людського потенціалу серед молоді, знижує ефективність використання та формування людських знань та навичок. Оскільки молодь слід розглядати, як ключовий ресурс у забезпеченні нормалізації процесів економічного розвитку регіонів України у поствоєнному періоді, виникає необхідність системного моніторингу процесів вимушеної міграції молоді в Україні, вияву їх регіональних особливостей та закономірностей.

У територіальному зрізі центрами осідання вимушених мігрантів у віці 18-39 рр. традиційно виступають області з найбільш розвинутою соціально-економічною та освітньою інфраструктурою (Рис. 3): Дніпропетровська, Харківська, Київська, та Одеська області, а також м. Київ, де сукупно за оцінкою МОМ зареєстровано близько 510 тис. осіб ВПО у віці 18-39 рр., тоді як у Волинській, Херсонській, Рівненській, Тернопільській та Житомирській областях їх кількість не перевищує 15 тис. осіб на регіон.

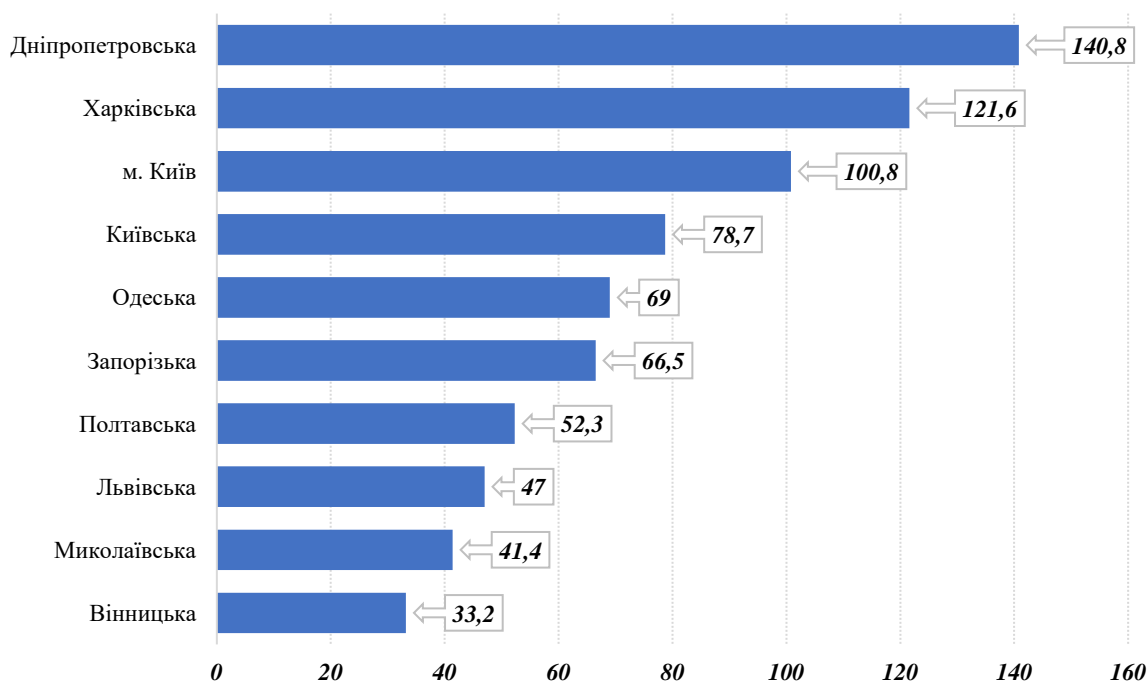

Рис. 3. Топ-10 регіонів проживання вимушених мігрантів у віці 18-39 рр. в Україні станом на квітень 2024 року, тис. осіб

Джерело: авторські розрахунки на основі даних [11, 12]

Аналіз даних соціологічних обстежень МОМ за період червня 2023 року – квітня 2024 року дозволяють дійти висновку, що інтенсивність рееміграційних процесів в Україні на тлі затягування військових дій та повільного контрнаступу ЗСУ суттєво знизилась. Більше того, сумарно у 13 регіонах України (Київській, Дніпропетровській, Чернігівській, Одеській, Житомирській, Львівській, Черкаській, Полтавській, Волинській, Тернопільській, Рівненській, Чернівецькій областях та м. Києві) кількість молоді у віці 18-39 рр., які реемігрували назад скоротилась на 90 тис. осіб. Це може свідчити про те, що частина вимушених мігрантів, особливо найбільш соціально уразливих категорій (жінки та діти) після повернення до місць постійного проживання прийняла рішення емігрувати закордон, до країн, які забезпечують високий рівень соціального захисту шукачів притулку з України. З іншого боку, варто розуміти, що дані соціологічних опитувань, які проводяться в Україні МОМ відображають загальні тенденції розвитку процесів вимушеної міграції молоді, проте можуть не у повній мірі відображати реальні обсяги переміщень ВПО у регіональному зрізі через недостатньо високий рівень репрезентативності вибірки у прифронтових областях України.

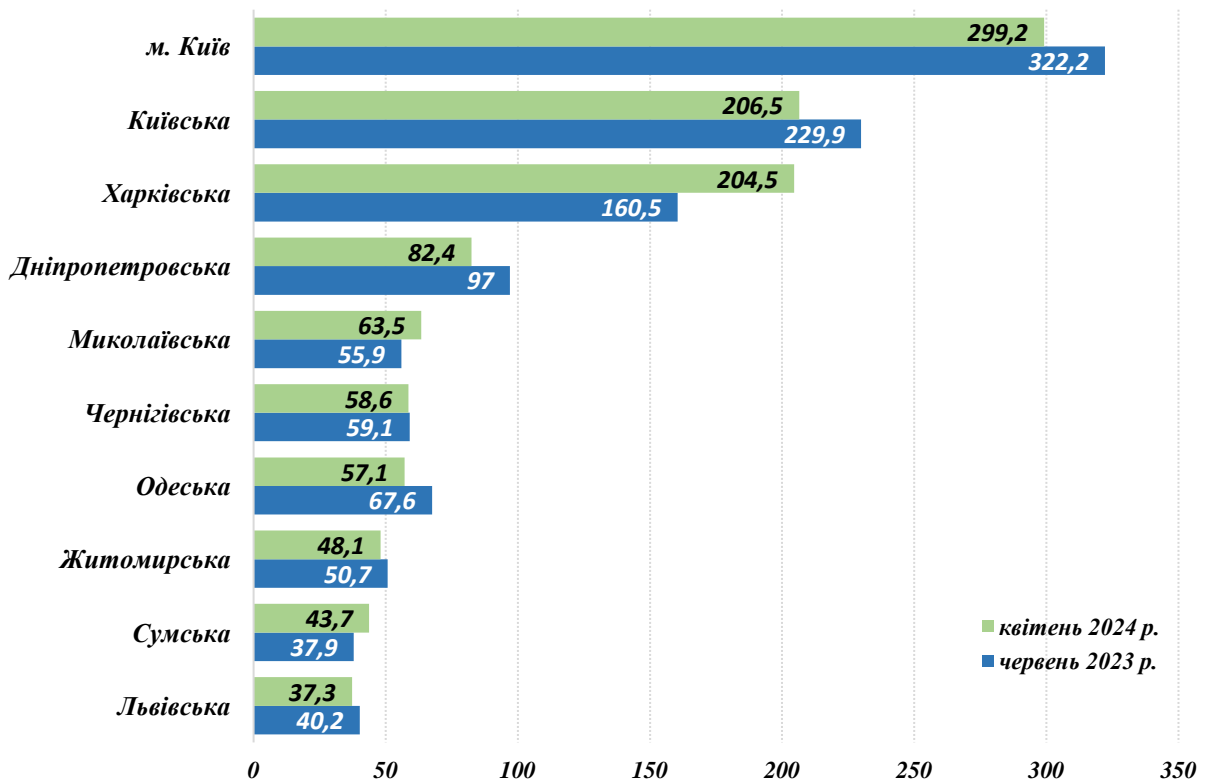

Рис. 4. Топ-10 регіонів України за рівнем рееміграції ВПО-молоді у віці 18-39 рр., тис. осіб

Джерело: побудовано автором за результатами соціологічних досліджень МОМ [13, 14]

Висновки: Результати моніторингу міграції ВПО-молоді в Україні та вимушених мігрантів закордоном наочно підтверджують, що втрати людських ресурсів, особливо серед дітей та молоді, колосальні та при збереженні існуючих тенденцій вимивання людського потенціалу можуть мати катастрофічні наслідки для соціально-демографічної безпеки, що без сумніву підвищує ймовірність сповільнення темпів соціально-економічного відновлення країни у період повоєнної відбудови. Наявність значних розривів у соціально-економічному розвитку між Україною та країнами ЄС поруч із затягуванням військових дій ймовірно підвищуватимуть рівень «морально-психологічної зневіри» та сприятимуть звиканню мігрантів воєнного часу до нового способу життя закордоном. Це однозначно загострить проблеми демографічного та інтелектуально-кадрового відтворення в Україні. Відтак в умовах підвищеної міграційної активності молоді високої актуальності набувають дослідження орієнтовані на пошук та детермінацію чинників збереження молодого населення в Україні, розробку та впровадження рееміграційних механізмів, які забезпечуватимуть повернення молоді у

поствоєнному періоді, полегшуватимуть процес їх адаптації та інтеграції в українському соціумі.

Література

1. Малиновська О. А. Міжнародна міграція в контексті модернізації суспільства. *Демографія та соціальна економіка*. 2012. № 1. С. 77-86.

2. Саріогло В.Г., Огай М.Ю. Оцінка потреб у заміщенні робочої сили в Україні, обумовлених її вибуттям за віком та трудовою міграцією. *Статистика України*. 2019. № 1. С. 35–43. DOI: [https://doi.org/10.31767/su.1\(84\)2019.01.04](https://doi.org/10.31767/su.1(84)2019.01.04)

3. Бідак В.Я., Бараняк І.Є. Risk-generating features of the growing external migration activity of the population of the Carpathian region. *Регіональна економіка*, 2021, №1(99). С. 44-54. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-5>.

4. Лібанова Е.М., Позняк О.В., Цимбал О.І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*, 2022, №2(48), С. 37-57. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>

5. Бараняк І.Є. Вимушена міграція населення з України: соціально-демографічний профіль. *Академічні візії*. 2023. № 24. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10053549>

6. Бараняк І.Є. Теоретико-концептуальні підходи до дослідження вимушеної міграції населення. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-56>

7. Ситуація з біженцями в Україні. Портал оперативних даних ООН: сайт. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

8. Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

9. Україна — Загальне опитування населення, раунд 14 — Звіт про загальний огляд: цифри чисельності населення та географічний розподіл (3–25 вересня 2023 р.). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-14-operativniy-zvit-demografichna-statistika>

10. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення раунд 7, 23 липня 2022 року. URL: <https://dtm.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-7-23>

11. Україна — Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні — Опитування загального населення — Раунд 16 (10 березня–11 квітня 2024).

URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo?close=true>

12. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні, раунд 13 (червень 2023 р.).

URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremischennyam-zagalne-opituvannya-naselennya?close=true>

13. Україна — Загальне опитування населення, раунд 16 — Звіт про загальний огляд: цифри чисельності населення та географічний розподіл (квітень 2024 р.). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-general-population-survey-round-16-april-2024?close=true>

14. Звіт про повернення в Україні - опитування загального населення 13 (11 травня - 14 червня 2023). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-povernennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-13-11-travnnya-14?close=true>

References

1. Malynovska, O. A. (2012), “International migration in the context of modernization of society”, *Demography and Social Economy*, vol. 1, pp. 77-86.

2. Sarioglo, V. H. and Ogay, M. Yu. (2019), “Estimation the Labor Force Replacement Demand in Ukraine, Caused by Its Outflow Due to the Age and Labor Migration”, *Statistics of Ukraine*, vol. 1, pp. 35-43. [https://doi.org/10.31767/su.1\(84\)2019.01.04](https://doi.org/10.31767/su.1(84)2019.01.04).

3. Bidak, V. Ya. and Baranyak, I. Ye (2021), “Risk-generating features of the growing external migration activity of the population of the Carpathian region”, *Regional Economy*, vol. 99(1), pp. 44-54. available at: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-1-5>.

4. Libanova, E. M., Pozniak, O. V. and Tsymbal, O. I. (2022), “Scale and Consequences of Forced Migration of the Population of Ukraine as a Result of Armed Aggression of the Russian Federation”, *Demography and Social Economy*, vol. 2 (48), pp. 37-57. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.

5. Baranyak, I. Ye (2023), “Forced population migration from Ukraine: socio-demographic profile”, *Academic Visions*, vol. 24. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10053549>.

6. Baranyak, I. Ye (2023), “Theoretical and conceptual approaches to the research of forced population migration”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-56>.

7. United Nations operational data portal (2024), “Ukraine Refugee Situation” available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Accessed 03 Sep. 2024). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-56>

8. The official site of the European Union (2024), “Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex”, available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (Accessed 03 Sep. 2024).

9. The official site of the Displacement Tracking Matrix (2024), “Ukraine - General Population Survey Round 14 - General Overview Report: Population Figures and Geographical Distribution (September 3-25, 2023)”, available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-14-operativniy-zvit-demografichna-statistika> (Accessed 03 Sep. 2024).

10. The official site of the Displacement Tracking Matrix (2024), “Report on Internal Displacement in Ukraine General Population Survey Round 7, July 23, 2022”, available at: <https://dtm.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-7-23> (Accessed 01 Sep. 2024).

11. The official site of the Displacement Tracking Matrix (2024), “Ukraine — Internal Displacement Report in Ukraine — General Population Survey — Round 16 (March 10–April 11, 2024)”, available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo?close=true> (Accessed 02 Sep. 2024).

12. The official site of the Displacement Tracking Matrix (2024), “Report on internal displacement in Ukraine, round 13 (June 2023)”, available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-situaciyu-z-vnutrishnim-peremischennyam-zagalne-opituvannya-naselennya?close=true> (Accessed 02 Sep. 2024).

13. The official site of the Displacement Tracking Matrix (2024), “Ukraine — General Population Survey, Round 16 — General Overview Report: Population Figures and Geographical Distribution (April 2024)”, available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-general-population-survey-round-16-april-2024?close=true> (Accessed 02 Sep. 2024).

14. The official site of the Displacement Tracking Matrix (2024), “Report on returns to Ukraine - general population survey 13 (May 11 - June 14, 2023)”, available at: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-povernennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-13-11-travnja-14?close=true> (Accessed 02 Sep. 2024).

Стаття надійшла до редакції 15.09.2024 р.